

CES

CENTRUM EKONOMICKÝCH STUDIÍ VŠEM

12

ISSN 1801-1578 (elektronická verze)
ISSN 1801-6871 (tištěná verze)

vydání 12 / ročník 2006 / 15. 6. 2006

Bulletin CES VŠEM

V TOMTO VYDÁNÍ

Výhled světové ekonomiky

Příspěvek vychází z IMF World Economic Outlook publikovaného v dubnu 2006 a hodnotí současný a budoucí vývoj v hlavních regionech světa. Zvláštní pozornost je věnována vlivu globalizace na inflaci, vztahu růstu cen ropy a globální makroekonomické nerovnováhy a vývoji úspor v podnikatelském sektoru.

V. Spěváček (strana 1)

Co vedlo ke zrychlení ekonomického růstu?

Příspěvek analyzuje příčiny akcelerace ekonomického růstu v ČR, polemizuje s podceněnými předpověďmi domácích i mezinárodních institucí a srovnává vývoj alternativních ukazatelů.

R. Vintrová (strana 5)

Mezinárodní konference – Znalostní ekonomika

Příspěvek informuje o mezinárodní konferenci, uspořádané Vysokou školou finanční a správní v květnu 2006, která se zabývala aktuálními problémy souvisejícími s úlohou vědy, výzkumu a vzdělání ve znalostní společnosti a s praktickým uplatněním jejich výsledků.

K. Müller (strana 7)

Výhled světové ekonomiky

Jarní vydání Světového hospodářského výhledu (WEO) Mezinárodním měnovým fondem¹ poskytuje jako obvykle komplexní pohled na vývoj světové ekonomiky s prognózou vývoje na příští 2 roky a s doporučeními pro hospodářskou politiku. Navíc obsahuje analytické kapitoly, které hlouběji zkoumají aktuální problémy světové ekonomiky a mohou tak podpořit navrhovaná opatření. V podzimním vydání WEO takovou kapitolou byla analýza vlivu institucí na hospodářský vývoj a v posledním vydání WEO jde o otázky vlivu globalizace na inflaci. Tato otázka je doplněna o analýzu vývoje cen ropy a jejich vlivu na globální nerovnováhu. Samostatná kapitola je věnována růstu úspor podnikatelského sektoru.

Růst světové ekonomiky byl v posledních letech dynamický díky příznivému vývoji v USA, v asijských zemích (Čína, Indie), zemích vyvážejících ropu (OPEC, Rusko), ale i v rozvojových zemích. V roce 2004 světový hrubý domácí produkt vzrostl o 5,3 %, což je nejrychlejší růst od počátku 70. let. V roce 2005 došlo k mírnému zpomalení na 4,8 %.² Jarní analýza IMF potvrzuje to, co je obsaženo i v dalších zprávách respektovaných mezinárodních organizací, že totiž růst světové ekonomiky zůstává stále vysoký, avšak že zůstávají značné rozdíly mezi jednotlivými regiony, jako je USA, EU či asijské země.

Globální růst světové ekonomiky by měl pokračovat rychlým tempem i v roce 2006 a 2007. IMF počítá s ročním tempem růstu HDP ve výši 4,9 % v roce 2006 a 4,7 % v roce 2007. Tato prognóza je příznivější než prognóza ze září 2005. Nicméně se zdá příliš optimistická v situaci silně rostoucích cen ropy, politické nestability v některých regionech světa a přírodních katastrof. Opírá se o příznivý vývoj na finančních trzích a o pokračující přízřivobivou makroekonomickou politiku. Základní slabinou světové ekonomiky je rostoucí globální nerovnováha, která by měla být snížena změnou poptávky, a to nejen v zemích trpících značnými schodky běžného účtu platební bilance a tedy závislých na zahraničních zdrojích (především USA), ale i v zemích s přebytkem úspor nad investicemi (Japonsko, Čína a země vyvážející ropu). Tento proces by měl jít ruku v ruce s kurzovými změnami, kde se předpokládá poměrně značná deprecie amerického dolaru a apreciacie měn v zemích s přebytkem běžného účtu.

Ekonomický růst se bude podle projekce IMF v hlavních regionech světa značně lišit. Světový růst bude značně ovlivněn růstem americké ekonomiky, která má v tomto celku největší váhu. Tahouny růstu se stává Čína, Indie a země vyvážející ropu. Pomalejší bude růst Japonska a zemí Evropské unie, kde projekce IMF počítá s růstem HDP převyšujícím 2 % (viz tabulka 1).

¹ IMF: World Economic Outlook, April 2006.

² Tento růst byl pozitivně ovlivněn i revizí dat o HDP v Číně, jejíž podíl na světovém HDP se zvýšil o 1,25 procentního bodu na 15,4 % (počítáno v paritě kupní síly). Čína se stala druhou největší ekonomikou na světě (počítáno v PPP) a čtvrtou největší počítáno v oficiálním kurzu. Nicméně ekonomická úroveň Číny měřená ukazatelem HDP na obyvatele v PPP zůstává stále velmi nízká (7 204 USD v roce 2004). Revize zpřesnila především údaje o službách, jejichž podíl se zvýšil a v roce 2004 dosáhl 41 % HDP. V důsledku toho se zvýšila nejen úroveň, ale i tempo růstu HDP. V letech 1993-2004 byl průměrný roční růst čínské ekonomiky blízko 10 %.

Tabulka 1: Základní ukazatelé projekce IMF (roční růst v %)

	2004	2005	2006	2007
HDP – svět	5,3	4,8	4,9	4,7
USA	4,2	3,5	3,4	3,3
EU	2,5	1,8	2,4	2,3
Japonsko	2,3	2,7	2,8	2,1
Čína	10,1	9,9	9,5	9,0
Indie	8,1	8,3	7,3	7,0
Rusko	7,2	6,4	6,0	5,8
Světový obchod	10,4	7,3	8,0	7,5
Spotřebitelské ceny	2,0	2,3	2,3	2,1

Poznámka: Váha jednotlivých zemí ve světovém HDP je vypočtena pomocí parity kupní síly. V důsledku toho Čína, Indie a v posledních letech i další rozvojové země hrají vzhledem ke svému rychlému růstu stále větší úlohu ve vývoji světové ekonomiky. Růst světového HDP vypočtený na základě tržních kurzů by byl o více než 1 procentní bod ročně nižší než při výpočtu na základě PPP.

Pramen: IMF World Economic Outlook, April 2006, s.2.

Růst americké ekonomiky dlouhodobě předstihoval růst v EU a Japonsku. V roce 2004 se HDP zvýšil o 4,2 % a v roce 2005 o 3,5 %. Nicméně, ve čtvrtém čtvrtletí roku 2005 se růst americké ekonomiky výrazně zpomalil, zejména v důsledku slabé spotřebitelské poptávky a záporného vlivu zahraničního obchodu. V roce 2006, zejména v jeho prvním čtvrtletí, se však očekává zrychlení a za celý rok 2006 by měl růst HDP činit 3,4 %. Základní nejistotou je trh nemovitostí (housing market). Ceny domů v posledních letech vyletěly vzhůru a příznivě působily na ekonomickou aktivitu, spotřebu, investiční aktivitu a zaměstnanost. Ceny domů jsou však přemrštěné a existují první známky ochlazení. Očekává se, že snížení růstu reálných cen domů z 10 % v roce 2005 na nulu v roce 2006 by snížilo růst spotřeby o 0,5 – 1 procentní bod po uplynutí jednoho roku. Zpomalení růstu trhu s byty by se negativně projevilo i na zaměstnanosti s následnými dopady na spotřebu a růst HDP. Ukazuje se, že relativně vysoký růst americké ekonomiky nebyl prozatím významněji ovlivněn rostoucími úrokovými měrami, vysokými cenami energie a ničivými následky hurikánů. Rizikovými faktory zůstávají vysoké ceny ropy, tvrdší měnová politika (rostoucí úrokové míry) a značné deficity veřejných financí a běžného účtu platební bilance.

Nejpomaleji rostoucím regionem zůstává **eurozóna**, i když i v jejím rámci existují mezi zeměmi značné rozdíly. Reálný růst HDP v eurozóně v roce 2004 dosáhl 2,1 % a v roce 2005 pouze 1,3 %. Předpokládaný růst v roce 2006 a 2007 ve výši 2 % ročně bude záviset na vývoji vnější poptávky (eurozóna je základním dodavatelem zboží a služeb do zemí vyvážejících ropu) a na očekávaném vyšším příspěvku investic. Spotřeba domácností by měla stále růst mírně dokud se nezlepší podmínky na trhu práce a neodezní záporný vliv růstu cen energií na reálné disponibilní důchody. Třebaže je na místě mírný optimismus, Evropa čelí základnímu problému – jak zvýšit růst potenciálního produktu a růst zaměstnanosti v duchu Lisabonské strategie. To se

neobejde bez reforem, zejména na trhu práce. Stále pokračuje debata o charakteru evropského sociálního modelu. Zatímco anglosaský model přinesl dobré výsledky v růstu produktivity práce, skandinávský a kontinentální model snížil nerovnost a chudobu.

Hospodářská aktivita v **Japonsku** se z vývozního sektoru rozšiřuje i na další segmenty ekonomiky a po recesi v roce 2002 začaly růst investice a zvyšuje se i soukromá spotřeba. Roční růst HDP v letech 2004 a 2005 se proti předchozím letům zrychlil na 2,3 % a 2,7 % a projekce IMF z dubna 2006 počítá s růstem 2,8 % v roce 2006 a 2,1 % v roce 2007. Povzbudivé je i to, že po osmi letech poklesu cen éra deflace pravděpodobně končí. Japonskou ekonomiku podle studie IMF čekají tři důležité transformace:

- přechod na nový monetární rámec,
- obnovení udržitelnosti veřejných financí,
- oživení růstu produktivity práce.

Zpráva IMF hodnotí ekonomickou situaci v jednotlivých regionech světa, včetně rozvíjející se Evropy (**emerging Europe**), kam patří i Česká republika. Tento region zahrnující Turecko, pobaltské republiky, střední Evropu a jižní a jihovýchodní Evropu, je charakteristický vysokým tempem růstu. Růst HDP v tomto regionu činil 6,6 % v roce 2004 a 5,4 % v roce 2005. Tempo pohybující se kolem 5 % by se mělo udržet i v letech 2006 a 2007. Základním problémem tohoto regionu je vysoký deficit běžného účtu platební bilance převyšující za celý region 5 % HDP.

Hodnocení **České republiky** je stručné. Oceňuje se urychlení ekonomického růstu na 6 % v roce 2005 s předpovědí zpomalení na 5,5 % v roce 2006 a 4,5 % v roce 2007. Vysoký růst v roce 2005 byl tažen čistým vývozem, kde se projevil silný příliv přímých zahraničních investic v minulých letech. Inflace zůstává nízká a vládní deficit byl v roce 2005 snížen podstatně více než se plánovalo (na 2,6 % HDP). Nicméně v roce 2006 se očekává další zvýšení rozpočtového schodku.

1. Jak globalizace ovlivnila inflaci?

Toto je ústřední téma jarního vydání WEO. Vychází ze z toho, že i přes silný růst cen ropy a dalších surovin je míra inflace nízká a neočekává se její výrazné zrychlení. Rizikem budoucího vývoje jsou však vysoké a pravděpodobně dále rostoucí ceny energie a značná globální makroekonomická nerovnováha a s ní spojené nebezpečí možných turbulencí v kurzech měn, úrokových mírách a v cenách akcií.

Analýza vývoje inflace ukazuje, že průměrná míra inflace v průmyslově vyspělých zemích byla od počátku 90. let relativně nízká a méně volatilní (viz tabulka 2). Ceny služeb rostly rychleji než ceny zboží. Ve většině rozvojových zemí, zejména v Latinské Americe, představovala inflace stále vážný problém.

Tabulka 2: Roční růst spotřebitelských cen (v %)

	1998-2007	2004	2005	2006	2007
Vyspělé země	1,9	2,0	2,3	2,3	2,1
USA	2,6	2,7	3,4	3,2	2,5
Eurozóna	2,0	2,1	2,2	2,1	2,2
Japonsko	-0,2	-	-0,3	0,3	0,6

Pramen: IMF World Economic Outlook, April 2006, s. 188.

Jakými kanály působí globalizace na inflaci?

Většinou se má za to, že globalizace tím, že vytváří větší konkurenci, může snížit inflaci snížením dovozních cen.

Nicméně tento přímý efekt globalizace na ceny byl vcelku malý v případě vyspělých zemí. V některých letech však vzrostly volné kapacity – jako v letech asijské finanční krize (1997-1998) nebo v letech globálního útlumu světové ekonomické aktivity (2001-2002). V těchto letech pokles dovozních cen měl znatelný dopad na inflaci, kterou snižoval o více než 1 procentní bod. Dopady však byly pouze krátkodobé. V těchto letech se diskutovaly názory, že inflační cíle by neměly být stanovovány blízko nule, protože výše zmíněné šoky by mohly vést k deflaci.

Globalizace však působí na ceny prostřednictvím dalších kanálů. Předně, globalizace může snížit inflační tlaky odstraněním domácích kapacitních omezení. Jinými slovy: rychlý růst domácí poptávky se nepromítne do růstu cen, ale do růstu dovozů, protože v integrovaném světě domácí omezení nehrají rozhodující úlohu. Příkladem jsou USA, které mají domácí užití HDP o 7 % vyšší než je jejich tvorba HDP, aniž by znamenaly vysokou inflaci.

Dále, zahraniční konkurence omezuje růst mezd v odvětvích vystavených globální konkurenci. To neznamená, že globalizace snižuje mzdy, protože na druhé straně podporuje růst produktivity práce a tím i růst mezd. V důsledku toho se mění relativní ceny, protože sektory, které jsou vystaveny nejtvrďší konkurenci, zaznamenaly největší pokles relativních cen.

K nízké inflaci přispěla i monetární politika, která po zkušenostech ze 70. a 80. let zpřísnila inflační cíle a zaměřila své nástroje na jejich plnění. Ukazuje se, že ve střednědobém horizontu inflační cílení centrálními bankami představuje nominální kotvu, která do značné míry určuje inflaci. Toto však neznamená, že by inflace přestala být vážným ekonomickým problémem a že by centrální banky nemusely nic dělat. Ukazuje se, že nadbytek volných kapacit ve světě se snižuje a situace na trhu práce se též mění.

Otázkou zůstává, nakolik bude globalizace příznivě působit na ceny i v budoucnosti. Zdá se, že pokračující integrace bude dále tlačit růst cen dolů v mnoha odvětvích. Navíc se dá předpokládat, že zrychlí i mezinárodní obchod ve službách a sníží jejich relativní ceny. Na druhé straně siný světový růst a snižující se volné kapacity budou omezovat příznivý vliv dovozních cen na inflaci.

2. Ceny ropy a globální nerovnováha

Vývoj světové ekonomiky byl v posledních letech poznamenán dvěma významnými procesy: narůstáním globální makroekonomické nerovnováhy a prudkým růstem cen energie. Oba procesy spolu úzce souvisí a poslední vydání WEO věnuje pozornost dopadům cen ropy na globální nerovnováhu, otázce využití zvýšených příjmů u vývozců ropy, možným důsledkům vysokých cen ropy u dovozců a jak se průběh adaptačních procesů projeví ve vnější rovnováze.

Růst světové ekonomiky, světový obchod i vývoj cen byl negativně ovlivněn silným **růstem cen ropy** a některých dalších komodit. Hlavní příčinou tohoto růstu byla na jedné straně nadměrná poptávka vyvolaná rychlým růstem takových ekonomik jako je Čína, Indie, Brazílie a USA, které jsou náročné na energii, a na druhé straně

nedostatečná volná kapacita na straně nabídky. Situace se ještě zhoršila v důsledku ničivých hurikánů v USA.

V letech 2002-2005 ceny ropy vzrostly téměř o 30 USD za barel. V důsledku toho hodnota vývozu ropy se více než zdvojnásobila. Pro vývozce ropy to znamenalo silné zvýšení příjmů a pro dovozce značné zdražení dovozů energie. Tak např. zvýšení cen ropy v letech 2002-2005 představovalo pro Čínu 4 % HDP a pro USA 1 % HDP. To pochopitelně prohloubilo deficit běžného účtu USA. Na druhé straně rostoucí úspory v zemích vyvážejících ropu tlačily dolů úrokové míry, což podporovalo poptávku v zemích jako např. USA a v důsledku toho se nerovnováha dále prohlubovala. To odlišuje současný vývoj od minulosti, kdy se běžné účty platební bilance vcelku rychle přizpůsobily ropným šokům růstem úrokových měr, zpomalením poptávky a ekonomického růstu. Navíc působil i kurzový kanál.

Ačkoliv jsou ceny ropy těkavé, řada faktorů je bude držet ve střednědobém horizontu na vysoké úrovni. Na straně poptávky bude pokračovat rychlý růst zemí závislých na dovozech ropy, především v Asii a Latinské Americe. Tyto ekonomiky mají relativně nízkou efektivnost využití energetických zdrojů (jejich energetická náročnost měřená spotřebou energie na jednotku HDP je zhruba dvojnásobná proti zemím OECD) a jejich rychlý růst bude zvyšovat energetickou náročnost světové ekonomiky. Na straně nabídky se bude silně globální poptávka střetávat s málo flexibilní nabídkou, především v zemích OPEC, které se budou snažit těžit z této nerovnováhy. Přizpůsobení poptávky a nabídky bude dlouhodobé.

Dopady prudkého růstu cen ropy a dalších komodit jsou mnohostranné, protože ovlivňují nejen směnné relace a obchodní bilanci, ale i vývoj inflace a reálný růst HDP. Znamenají přerozdělení světového důchodu ve prospěch zemí vyvážejících ropu, jejichž reálný důchod se zvyšuje. Vyšší reálný důchod zemí vyvážejících ropu by se měl projevit v růstu jejich domácí poptávky. Tím by se zvýšily jejich dovozy a snižovala by se globální nerovnováha. Proti minulosti jsou země vyvážející ropu prozatím opatrné ve zvyšování spotřeby a investic a část důchodů plynoucích z vyšších cen ropy byla částečně použita na nákupy amerických cenných papírů a financovala tak velký schodek běžného účtu v USA.

Na druhé straně země dovážející ropu utrpí ztráty reálného důchodu ze změn směnných relací. To se projeví buď v růstu jejich vnější nerovnováhy nebo ve snížení domácí poptávky. To se týká i České republiky, která v roce 2005 zaznamenala silné zhoršení směnných relací především v důsledku výrazného zvýšení dovozních cen paliv a energie. Ztráta ze zhoršených směnných relací v tomto roce činila 1,7 % HDP a při historicky nejvyšším růstu HDP v roce 2005 (6 %) se hrubý reálný domácí důchod ČR zvýšil pouze o 4,2 %.

Světová ekonomika se tomuto vnějšímu šoku prozatím více méně úspěšně přizpůsobila v tom smyslu, že růst výroby se dramaticky nesnížil. Stabilizovaný vývoj zůstal i ve vývoji inflace a nezaměstnanosti. Nicméně rizika zůstávají i vzhledem k tomu, že existuje určité časové zpoždění mezi růstem cen ropy a jeho dopady na reálnou ekonomiku. Možná rizika budoucího vývoje nejsou spojena pouze s cenami ropy, ale i se značnou globální nerovnováhou a možnými turbulencemi na finančních trzích.

Nerovnovážený vývoj světové ekonomiky, který se projevuje v narůstajících deficitech běžného účtu pla-

tební bilance v jedné skupině zemí a narůstajících přebytčích v jiných zemích, představuje další vážné nebezpečí budoucího vývoje světové ekonomiky. Nejzávažnější z hlediska světové ekonomiky jsou značně vysoké deficity USA na straně jedné a velké přebytky Číny, Japonska a zemí vyvážejících ropu na druhé straně. Deficit běžného účtu USA dosáhl nebezpečných rozměrů (v roce 2004 činil 5,7 % HDP, pro rok 2005 se odhaduje na 6,4 % HDP a projekce IMF počítá pro roky 2006 a 2007 s jeho rekordní výší 6,5 % HDP) (viz tabulka 3). Jeho kořeny leží v minulosti. Rychlý růst americké ekonomiky byl tažen rychlým růstem domácí poptávky spojeným s masivními dovozy, které nebyly kryty vývozy. Tím narůstal schodek obchodní bilance. Jiným projevem nerovnováhy americké ekonomiky bylo to, že vysoké investiční aktivity v USA neodpovídaly národní úspory. Důsledkem byl masivní příliv zahraničního kapitálu jako projev využívání zahraničních úspor. Značný příliv zahraničního kapitálu hnal nahoru ceny akcií. Po splasknutí bubliny cen aktiv se sice investice ztelně snížily, ale expanzivní fiskální a monetární politika podporovaly růst. A tak i při poklesu investiční aktivity klesající úspory vládního sektoru a domácností vedly k dalšímu růstu deficitu běžného účtu.

Tabulka 3: Bilance běžného účtu (v % HDP)

	2004	2005	2006	2007
USA	-5,7	-6,4	-6,5	-6,5
Japonsko	3,8	3,6	3,2	2,9
Eurozóna	0,8	-	-0,2	-
Vyspělé země	-0,9	-1,5	-1,7	-1,7
Čína	3,6	7,1	6,9	6,7
Rusko	9,9	11,3	11,8	9,5

Pramen: IMF World Economic Outlook, April 2006, s. 215-226.

Nedostatečné národní úspory ve vztahu k investicím jsou základní příčinou vysokého schodku běžného účtu. Zvláštností USA je to, že sektor domácností negeneruje dostatek úspor a má zápornou mezeru mezi úsporami a investicemi. K tomu přistupuje i silně rostoucí schodek veřejných financí. Pouze díky příznivé se vyvíjejícím úsporám podnikatelského sektoru (podrobněji viz dále) není schodek běžného účtu USA ještě vyšší.

Důsledky této nerovnováhy mohou být velmi vážné, protože ochota zahraničních investorů a centrálních bank (především v Japonsku a zemích vyvážejících ropu) nakupovat dolarová aktiva může slábnout. To může vést k rychlému růstu úrokových měr, k další depreciaci dolaru, zmrazení trhu aktiv a poklesu poptávky a ekonomického růstu v USA s nepříznivými dopady na celou světovou ekonomiku.

Mechanismus působící na snížení globální makroekonomické nerovnováhy bude podle IMF následující.

- U dovozců paliv růst cen zhorší obchodní bilanci a deficit běžného účtu. Ztráta reálného důchodu sníží disponibilní důchod a ziskovost podniků, což povede ke snížení domácí poptávky. To spolu s depreciací kurzu by mělo snížit schodek běžného účtu. Rychlost a náklady přizpůsobení budou záviset na řadě faktorů, mimo jiné i na inflačních tlacích a přitvrzení měnové politiky, což by mohlo vést k silnějšímu zpomalení ekonomického růstu.
- U vývozců ropy bude probíhat zhruba opačný proces. Přebytky obchodu posílí růst a reálnou apreciaci kurzu.

- Agregovaná globální poptávka pravděpodobně poklesne. To vyvolá multilaterální přizpůsobení založené na změnách úrokových měr a kurzů měn s dopady na ekonomický růst, které se budou v jednotlivých zemích lišit.
- Proces přizpůsobení bude významně ovlivněn vývojem na finančních trzích. V zemích dovážejících ropu by měly ceny aktiv klesat a u vývozců ropy vzrůstat. Ke zkoumání dopadů růstu cen ropy IMF použil dva modely. První zkoumá vztah mezi reálnými cenami ropy a vnější pozicí země měřenou běžným účtem a čistými zahraničními aktivy. Druhý model zkoumá vztah mezi růstem cen ropy, ekonomickým růstem, inflací a cenami aktiv.

Snížení globální makroekonomické nerovnováhy představuje vážnou výzvu jak pro USA, tak pro ostatní velké ekonomiky. Pokud jde o americkou ekonomiku, bylo by nutné snížit zápornou mezeru mezi úsporami a investicemi. To se týká domácností, kde je míra úspor velmi nízká, ale zejména sektoru vládních institucí, který hospodář s velkým a narůstajícím deficitem. Posilování sklonu k úsporám by vedlo ke snížení domácí poptávky (a tedy i ke snížení tempa ekonomického růstu), ale mělo by za následek zmenšení schodku obchodní bilance, která je v USA základním zdrojem deficitu běžného účtu. Ostatní velcí hráči světové ekonomiky (EU, Čína, Japonsko) by naopak měli zvýšit domácí poptávku a s tím spojenou poptávku po americkém zboží. Snižovat nerovnováhu světové ekonomiky by pomohly i pružné měnové kurzy a další liberalizace světového obchodu, zejména v oblasti služeb.

3. Proč jsou úspory korporací tak vysoké?

Toto je třetí ústřední téma posledního vydání WEO. Vychází ze dvou významných změn, které se odehrály v oblasti tvorby a rozdělování důchodů v posledních letech. Tou první je skutečnost, že rozvíjející se země a vývozcí ropy se v důsledku nízkých investic a vysokých příjmů z vývozu ropy staly čistými poskytovateli úspor (net savers). Kapitál tak začal téci od rozvíjejících se zemí do vyspělých zemí (zejména do USA), tedy opačně než by předpokládala ekonomická teorie (viz tabulka 4).

Tabulka 4: Vztah úspor a investic (v % HDP)

	2004	2005	2006	2007
USA				
Úspory	13,4	13,6	14,1	14,4
Investice	19,6	20,0	20,6	20,8
Japonsko				
Úspory	26,4	26,8	26,9	26,9
Investice	22,7	23,2	23,7	24,0
Eurozóna				
Úspory	21,2	20,9	21,1	21,5
Investice	20,5	20,9	21,4	21,5
Střední východ				
Úspory	33,5	39,7	40,9	38,7
Investice	22,8	22,0	21,9	21,9

Pramen: IMF World Economic Outlook, April 2006, s. 247 a 249.

Druhou významnou změnou je to, co se odehrálo po splasknutí bubliny cen aktiv počátkem tohoto století. Podniky v řadě vyspělých zemí změnily své tradiční chování (když si půjčovaly úspory ostatních sektorů k financování investic) a přešly k tvorbě finančních pře-

bytků, které půjčují ostatním sektorům. I to je jeden z důvodů relativně nízkých úrokových měr.

Samostatná kapitola WEO analyzuje tvorbu úspor podnikatelského sektoru v sedmi vyspělých zemích a snaží se zodpovědět otázku, co vedlo k růstu úspor v podnicích a zda je růst úspor dočasný či bude mít trvalejší charakter.

V letech 2002-2004 v ročním průměru činily v zemích G-7 čisté půjčky podnikatelského sektoru definované jako rozdíl mezi hrubými úsporami a investicemi 2,5 % HDP. To umožnilo do značné míry financovat čisté výpůjčky ostatních sektorů. Tak např. v USA přebytek úspor nad investicemi u podnikatelského sektoru pokryl celou polovinu potřeb financování vládního sektoru a domácností. To pomohlo snížit deficit běžného účtu USA. Připomeňme, že deficit běžného účtu se rovná rozdílu mezi národními úsporami a investicemi.

Mezi hlavní faktory, které umožnily zvýšit tvorbu úspor v podnikatelském sektoru, patří růst zisků podniků v důsledku nízkých úrokových měr a snížení daňového břemene, snížení relativních cen investičních statků a výdajů na investice a snaha vytvářet větší hotovost v reakci na nejisté vnější prostředí.

Rozdíly mezi zeměmi jsou značné. Nefinanční podniky ve Francii a Itálii na rozdíl od ostatních pěti vyspělých zemí vykazují stále vyšší investice než úspory a potřebují část úspor ostatních sektorů. Čisté půjčky nefinančních podniků (přebytek jejich úspor nad investicemi) byly v letech 2002-2004 poměrně vysoké v Kanadě, Japonsku, USA a Velké Británii. Německo dosáhlo relativně malý přebytek úspor nad investicemi.

Zodpovězení otázky, zda tato situace bude mít trvalejší charakter, je obtížné. Zdá se, že podnikatelský sektor se nevrátí do situace, kdy byl silně závislý na úsporách ostatních sektorů. Na druhé straně rekordní čisté půjčky podnikatelského sektoru z posledních let jsou dlouhodobě neudržitelné. Jednak pravděpodobně dojde k růstu investic jakmile se bude zvyšovat využití kapacit. Dále může dojít ke snížení zisků podniků. Jedním z faktorů může být růst úrokových měr. I když každá predikce je obtížná, IMF předpokládá, že nejvíce pravděpodobný je scénář, který počítá s poklesem přebytku úspor nad investicemi v dalších letech. Nicméně situace bude podstatně lepší než byla v 90. letech.

Zajímavé je srovnání vývoje úspor a investic nefinančních podniků ve vyspělých tržních ekonomikách se situací v České republice. Tvorba úspor v tomto sektoru měla v ČR narůstající tendenci, avšak vzhledem ke značným investičním potřebám tohoto sektoru byly čisté výpůjčky stále vysoké (v letech 2002-2004 v ročním průměru 3,3 % HDP). Proti 90. letům však došlo ke zlepšení.

Celkově poslední obsáhlá zpráva IMF o stavu světové ekonomiky vyznívá příznivě, protože růst světové ekonomiky je vysoký a vyváženější. Hlavní pozornost se věnuje procesu globalizace a jeho vlivu na inflaci, globální nerovnováhu a finanční trhy, kde vzniká integrovaný trh světových úspor a půjček. Rizikovými faktory zůstávají vysoké ceny ropy, globální makroekonomická nerovnováha a značné rozdíly ve vývoji jednotlivých zemí. IMF nepředpokládá silné otřesy světové ekonomiky (i když ani ty nelze vyloučit), ale počítá s plynulým přizpůsobením a hladkým přistáním.

Co vedlo ke zrychlení ekonomického růstu?

Česká ekonomika nabrala tempo a překvapuje rychlým růstem, který oficiální instituce neočekávaly. V loňském roce byl vykázán růst hrubého domácího produktu (HDP) o 6 % a pro rok letošní jsou vyhlídky podobně příznivé (v 1. čtvrtletí se růst přehoupl přes 7 %). Vzniká otázka, odkud se vzalo zrychlení, které udivuje širší veřejnost a zaskočilo i erudované analytiky. Jsou vysoká tempa nadále udržitelná? Čím byla způsobena a co by je mohlo brzdit?

Existující vysvětlení se ubírají různými směry. Vyskytují se i názory, pokoušející se zpochybňovat evidentně prokázané statistické údaje (viz Kohout, P.: „Český hospodářský zázrak je jen statistická fikce“. MF Dnes, 9. května 2006). Ve statistice národních účtů přitom existují alternativní ukazatele, charakterizující různé stránky ekonomického vývoje, které ČSÚ pravidelně publikuje. Tyto informace však velká část analytiků nepoužívá (nejspíš ani nezná) a podobně jako citovaný autor dává při hodnocení přednost vlastním ne zcela kompetentním úvahám a soudům.

1. Alternativní ukazatele ekonomické výkonnosti

Ekonomickou výkonnost lze charakterizovat z různých zorných úhlů, které se snaží postihnout pojmový aparát statistiky národních účtů. Běžně používaným standardním ukazatelem ekonomického růstu jsou **tempa růstu HDP ve stálých cenách**. Jejich účelem je zachytit růst „fyzického objemu“ produkovaných statků a služeb. Vypovídací schopnost tohoto ukazatele je omezená v tom, že nevystihuje růst reálného důchodu, neboť při jeho konstrukci jsou spolu se změnami domácích cen vyloučeny též změny docilovaných cen při exportu a změny placených cen při dovozu. Změny zahraničních cen přitom přímo ovlivňují blahobyt a mezinárodní pozici dané země. Tento faktor se významně projevuje zejména v malých otevřených ekonomikách.

Za účelem zachycení přínosů a ztrát z obchodování se světem je konstruován ukazatel **reálného hrubého domácího důchodu (RHDD)**. Dlouhodobé zlepšování směnných relací (tj. rychlejší růst cen vývozu než dovozu) je výrazem příznivých kvalitativních změn v ekonomice. Krátkodobé cenové výkyvy, které se obvykle týkají světových cen surovin (zejména ropy a plynu), jsou pro malé otevřené ekonomiky neovlivnitelnou veličinou.

V české ekonomice se směnné relace vyvíjely dlouhodobě příznivě, a proto RHDD rostl až o 1 procentní bod rychleji než HDP (viz tabulka 1).

Tabulka 1: Roční tempa růstu HDP, reálného hrubého domácího důchodu (RHDD) a hrubého národního důchodu (RHND) (v %, ceny předchozího roku)¹⁾

	2001	2002	2003	2004	2005	Průměr 2001-2004	Průměr 2001-2005
HDP	2,6	1,5	3,2	4,7	6,0	3,0	3,6
RHDD	4,3	3,7	3,3	5,0	4,2	4,1	4,1
RHND	3,1	2,4	3,7	4,5	.	3,4	.

1) Údaje k 26.5.2006. Probíhající revize částečně mění tempa růstu v jednotlivých letech, nikoliv však poměry temp růstu mezi jednotlivými ukazateli a roční průměry za uváděnou časovou řadu; kompletní údaje budou k dispozici koncem června 2006. Pramen: ČSÚ, Národní účty.

V roce 2005 byl výjimečně (poprvé od roku 2000) poměr mezi oběma ukazateli obrácený – růst HDP byl o 1,8 p.b. rychlejší. Bylo to dáno prudkým zdražením ropy a plynu v tomto roce, které vedlo k cenovým ztrátám ve výši téměř 50 mld. Kč. Tyto ztráty omezily možnosti růstu domácí poptávky a mají svůj zpětný vliv na vývoj HDP. V letošním roce lze očekávat již menší vliv tohoto faktoru a shodnější tempa růstu HDP a RHDD.

Dalším faktorem, který je nutno zvažovat při hodnocení ekonomického vývoje, je odliv prvotních důchodů z národní ekonomiky do zahraničí. HDP v dané zemi je vytvářen mimo jiné i zahraničními investory a zahraničními pracovníky, kteří část svých zde vytvořených zisků a mezd převádějí do ciziny. S „uzrváním“ zahraničních investic podíl přesunovaných prvotních důchodů narůstá.

Reálný hrubý národní důchod roste proto v posledních letech o několik desetín procentního bodu pomaleji než reálný hrubý domácí důchod. V období 2001-2004 činil tento rozdíl v ročním průměru 0,7 p.b. (viz tabulka 1). Každý z uváděných alternativních ukazatelů vyjadřuje poněkud jiný aspekt ekonomického vývoje. O žádném z nich nelze tvrdit, že je statistickou fikcí. Správná interpretace však vyžaduje znalost jejich vypovídacích schopností a umění je rozlišovat. Tyto schopnosti bohužel analytikům v praxi zatím chybí.

2. Ošidnost předpovědí v transformující se ekonomice

Předpovědi ekonomického růstu v transformující se ekonomice, která se rychle vyvíjí a mění svou strukturu při hledání nového místa v mezinárodní dělbě práce, jsou obtížné. Výkyvy a změny mohou mít nečekaně rychlý průběh, když se dříve skryté a potlačené hybné síly nenadále prosadí. Sofistikované metody a modely, vyvinuté pro stabilizované a usazené poměry západních ekonomik, nejsou pro daný účel příliš platné. Praxe posledních let je v tomto směru poučná. Domácí i zahraniční prognózy ještě počátkem letošního roku předpovídaly jen pomalý nebo středně rychlý ekonomický růst jak v minulém a běžném roce, tak i pro roky následující. Po březnovém zveřejnění údajů ČSÚ o růstu HDP v roce 2005 o 6 % jdou všechny předpovědi nahoru.

Ministerstvo financí ještě v lednu 2006 očekávalo tempo růstu v roce 2005 ve výši 4,9 % a pro letošní rok předpovídalo jeho zpomalení na 4,6 %. V dubnu svůj lednový odhad temp růstu pro rok 2006 zvýšilo o celý procentní bod na 5,6 %. ČNB se opravila ještě více – z předpokládaných 3,9 % pro rok 2006, odhadovaných v lednové „Zprávě o inflaci“, zvýšila v dubnu svou předpověď o více než 2 procentní body na 6,1 %. Konsenzuální předpověď tuzemských institucí, monitorovaných Ministerstvem financí ČR z konce května 2006 se shodla na růstu HDP v roce 2006 o 6 %.

Podobně opravovaly své prognózy mezinárodní a zahraniční instituce. Oficiální jarní prognóza Evropské komise z dubna t. r. zvýšila proti podzimní předpovědi údaj za rok 2005 z očekávaných 4,8 % na vykázaných 6 % a současně upravila svou předpověď pro rok 2006 ze 4,4 % na 5,3 % a pro rok 2007 ze 4,3 % na 4,7 % (viz ECOFIN, European Economy, No. 2).

Zarážející nepochopení situace se projevilo i u tak kompetentní instituce, jakou je OECD. V publikaci Going for

Growth z února t. r. je vývoj v ČR charakterizován následujícím shrnujícím tvrzením: „...Růst HDP na obyvatele nebyl v posledních letech v České republice dostatečně vysoký, aby umožnil významné dohánění v úrovni důchodu ...“ Tento výrok je v naprostém rozporu nejen s nově zveřejněnými, ale i s dříve známými fakty. Údaje o vývoji HDP v propočtu na obyvatele v paritě kupní síly již v několika uplynulých letech signalizovaly, že česká ekonomika konverguje k vyspělým zemím nejrychleji ze všech středoevropských nových členských zemí. Důkazy lze nalézt i ve vlastní databázi OECD, do které autoři uváděného pomýleného závěru zřejmě ani nenahlíželi. (Outlook OECD z konce května 2006 již zvýšil očekávaný růst HDP ČR v letošním roce na 5,7 %.)

Ekonomická úroveň ČR, měřená HDP na obyvatele v PPS (tj. v paritě kupního standardu, vylučujícího rozdíly v cenových úrovních), se v poměru k průměrné úrovni zemí EU-25 zvýšila o 9,5 procentního bodu (z 63,8 % v roce 2000 na 73,3 % v roce 2005). Konvergence byla rychlejší než na Slovensku, které sice vykazovalo nejrychlejší tempa růstu HDP ze všech nových středoevropských členských zemí, avšak jeho ekonomická úroveň se ve stejném období přiblížila k EU jen o 7 procentních bodů (ze 47 % na 54 %). Příčinou byl především méně příznivý vývoj cen při zahraniční směně. (Slovenské směnné relace se dlouhodobě zhoršovaly, zatímco zlepšování směnných relací v ČR bylo po Litvě nejrychlejší v rámci zemí EU-25.) Analýza OECD setrvačně ulpěla na překonaných trendech 90. let a nerespektovala ani poznatek, že samotná tempa růstu HDP postup konvergence plně nevystihují.

Spory o tom, co se skrývá za zrychlením temp ekonomického růstu v ČR, byly v předvolebním období plny emocí a subjektivních úsudků, poplatných zjitřené atmosféře. Pro úvahy o budoucí strategii a snahy o udržení existující dynamiky je žádoucí střídavě zhodnotit to, co současnému ekonomickému růstu pomohlo a co jej naopak v minulosti brzdilo.

3. Význam vstupu do EU pro ekonomický růst

V letech 2003-2005, tj. bezprostředně před a po vstupu do EU, došlo ke zrychlení všech relevantních ukazatelů. Hýbatelem byl zahraniční obchod, v němž se tempa růstu vývozu zboží a služeb zvýšila na dvoumístné veličiny (v roce 2004 na 21 % a v roce 2005 na 11 % ve stálých cenách) při pomalejších tempech růstu dovozu. Tato časová souvislost není náhodná, její kořeny je však nutno hledat v delší minulosti.

Zakotvení ve společném trhu EU a s ním spojené získání statutu stabilizované evropské země představuje středobod, ve kterém se v časovém souběhu spojilo vícero příznivých vlivů. Stále přehlíženým faktem je, že právě integrace do EU pomohla **vyřešit dlouhodobý problém české ekonomiky, spojený s dezintegrací vnějších trhů**. Malá otevřená česká ekonomika (a ještě ve větší míře menší a jednostranněji zaměřená ekonomika slovenská) byly tvrdě postiženy rozpadem trhu RVHP, kterému byla v průběhu „socialistické industrializace“ přizpůsobena veškerá jejich výrobní struktura. Ta se vyznačovala hypertrofií těžkého průmyslu, jehož výrobky byly při přechodu k tržní ekonomice a rozpadu východních trhů na západních trzích z velké části neuplatnitelné. V počátcích transformace se řešení hledalo v podbízení nízkým měnovým kurzem, v nízkých cenách a nízkých mzdách, neodpovídajících stupni ekonomického rozvoje země.

Teprve masový příliv zahraničního kapitálu pomohl při nedostatku vnitřních zdrojů **přeorientovat výrobu** v souladu se změněným zaměřením vnější i vnitřní poptávky. Vstup do EU zvýšil atraktivitu a spolehlivost země v očích zahraničních investorů a umožnil jim odtud výhodně pronikat na trhy EU i třetích zemí. Také přirozenou komparativní výhodou české ekonomiky, spočívající v její centrální poloze v srdci Evropy, bylo možno v nových podmínkách lépe zhodnotit. Soustředění logistických firem a nebývalý vzestup „krabicového obchodu“ svědčí o tom, že ČR v poslední době stále více „prodává“ svou strategickou polohu. V propočtu na obyvatele již ČR dosahuje nejvyšších kumulovaných hodnot přílivu zahraničních investic v rámci nových členských zemí.

Není proto náhodou, že právě česká a slovenská ekonomika nebývale zrychlily v posledních letech tempa růstu. Obtíže restrukturalizace zde byly v transformačním období větší než v Polsku s jeho větším vnitřním trhem nebo v Maďarsku s jeho větším zaměřením na výrobu lehkého průmyslu a služby, nemluvě o Slovinsku s jeho těsnějšími vazbami na západní trhy již za bývalé Jugoslávie. Tím větším přínosem byla pro obě nástupnické země bývalého Československa evropská ekonomická integrace.

4. Přechod od cenové ke kvalitativní konkurenční výhodě

Levná a technicky zdatná pracovní síla je nesporným lákadlem pro zahraniční investory. V roce 2004 dosahovaly měsíční pracovní náklady na osobu v ČR (včetně příspěvků zaměstnavatelů na sociální pojištění a jiných vedlejších mzdových nákladů) 842 EUR proti 3747 EUR v Německu, přičemž v poměru k průměrné úrovni v zemích EU-25 jen mírně přesahovaly jednu čtvrtinu. Po vstupu do EU lze očekávat postupné vyrovnávání propastného mzdového rozdílu, který neodpovídá rozdílu v kvalifikaci a adaptabilitě pracovních sil. Růst pracovních nákladů na osobu v eurech je v posledních 4 letech v ČR až o 5 procentních bodů ročně rychlejší než v průměru zemí EU-25.

Kvalitu pracovní síly lze charakterizovat tím, že více než tři čtvrtiny obyvatelstva ve věku 25-64 let má ukončené vyšší sekundární nebo postsekundární nástavbové vzdělání. Srovnáme-li tyto údaje s Portugalskem, které bylo dříve v rámci EU „nejlevnější“, pak tam činily pracovní náklady na osobu 1395 EUR, přičemž tři čtvrtiny obyvatelstva dosahují pouze primárního či nižšího sekundárního vzdělání. Dlouhodobé tradice industriálního rozvoje v ČR se projevují i v tom, že čeští technici a inženýři zvládají dosažení technických kvalitativních parametrů v průběhu několika měsíců, zatímco v jiných zahraničních pobočkách to trvá celé roky, jak se o tom přesvědčili například japonští investoři.

Středně technicky náročné výroby se dají v ČR snadno provozovat s velkými zisky, přičemž lze využívat nákladové/cenové konkurenční výhody. Handicapem ČR ovšem zůstává nedostatek pracovníků s terciárním vzděláním, především nižšího (bakalářského) stupně, což vadí rozvoji high-tech výrob. Nákladová výhoda bude mít pouze střednědobé trvání a je stále více ohrožována konkurencí méně vyspělých východoevropských zemí a Číny.

Rozhodující pro úspěšnou strategii dalšího robustního ekonomického růstu je tedy **schopnost přechodu ke kvalitativní konkurenční výhodě**, založené na pronikání do sofistikovanějších výrob a náročnějších částí produkčního řetězce a docilování příznivějších cen.

Mezinárodní konference – Znalostní ekonomika

Vysoká škola finanční a správní pořádala dne 23. května 2006 mezinárodní konferenci na téma znalostní ekonomiky. Konference byla rozdělena do čtyř částí. V úvodní části vystoupili představitelé pořadatelské organizace a vládních i nevládních orgánů a organizací, kterých se diskutovaná problematika týká (Rada vlády pro výzkum a vývoj, Czechinvest, hospodářské komory a další). Další tři části se týkaly konkrétně vymezených tematických okruhů, ke kterým byly předneseny krátké příspěvky účastníků konference. Přednesené příspěvky budou prezentovány ve sborníku, jehož vydání organizátor konference připravuje. Zainteresovaný čtenář bude mít tedy možnost seznámit se s jednotlivými příspěvy. V následujícím komentáři se soustředím spíše na problémy a obsahové argumenty, které se ukázaly jako obecněji přijímané a důležité. Tuto charakteristiku spojím s jednotlivými tematickými okruhy a na závěr se budu věnovat některými obecnějšími otázkami, které vyplynuly z diskuse k tématu znalostní ekonomiky.

První tematický okruh byl nazván **Věda, výzkum a jejich úloha ve znalostní společnosti**. V této části byly prezentovány jak praktické zkušenosti z regulace výzkumu a vývoje na úrovni vlády i na úrovni některých vědeckých institucí, tak některé koncepční přístupy k makroekonomickým i makrosociálním proměnám, která jsou dnes diskutována pod pojmy znalostní ekonomika či znalostní společnost. V prezentacích i v diskusi k tomuto tématu byla věnována pozornost zejména otázce mezinárodního kontextu národního výzkumu a vývoje, které jsou dnes významně ovlivňovány vytvářením evropského výzkumného prostoru a evropského inovačního prostoru. Oba tyto aspekty kladou do popředí dvě vzájemně propojené otázky: jak lze rozvíjet domácí výzkum v kontextu jeho užší koordinace v rámci EU a jak tato cesta jeho růstu umožňuje zvyšovat inovační potenciál evropských firem. Přednesené příspěvky i diskuse k tomuto tématu ukázaly, že obě tyto otázky nejsou rovnoměrně reprezentovány, tím méně je zřetelná jejich spojitost. Zatímco první otázka je aktivně reflektována, je vnímání druhé otázky v pozadí. Stále nejsou dostatečné praktické zkušenosti, které by umožňovaly hledat cesty, jak spojit **růst výzkumu s růstem inovačního potenciálu firem**.

Druhý tematický okruh byl věnován problematice **vzdělání a jeho funkce ve znalostní ekonomice**. I v tomto tematickém okruhu byly prezentovány stanoviska exekutivních orgánů, představitelů některých vysokých škol i obecnější přístupy k proměnám vztahů mezi vzdělávacími institucemi a ekonomickými aktéry, jejichž konkurenční výhoda je v rostoucí míře závislá na různorodých inovačních zdrojích, včetně nových znalostí. V příspěvcích i v diskusi byla všeobecně podporována teze o významu vzdělávacích institucí, zejména vysokých škol, pro ekonomický růst. Při konkrétnějším přístupu a specifikaci této teze se však projevovaly již značné rozdílnosti. Prvním tématem, které signalizovalo rozdílnost přístupů, byl **vztah výzkumu a výuky** na vysokých školách. V diskusi převládala shoda o významu výzkumu pro vysoké školy. Tento aspekt byl dokonce tak zdůrazněn, že se navrhovalo přehodnotit rozdělování veřejných prostředků

na výzkum takovým způsobem, aby lépe odráželo tendenci regionalizace vysokého školství a bránilo koncentraci těchto prostředků do vybraných lokalit. Proti této interpretaci lze však namítnout, že v případě vysokých škol nejde jen o výzkum, ale o vztah výzkumu a výuky, a širěji o kvalifikaci a vzdělanost. Různé obory a lokality univerzit „pokrývají“ tuto souvislost různým způsobem, který je nutno brát v úvahu při hodnocení úlohy vzdělávacích institucí v ekonomice využívající znalosti jako klíčový zdroj svého růstu. Jejich jednostranná orientace na výzkum a jeho interní kritéria hodnocení by byla dalším extrémem, ke kterému již jednou došlo při socialistických reformách, kdy byly vysoké školy orientovány na výuku a výzkum byl převeden mimo jejich akademický institucionální rámec. Jak je zřejmé z každodenní zkušenosti vysokých škol bude nalezení rovnováhy mezi výzkumem a výukou spíše dlouhodobou výzvou než úkolem nějakého akčního programu. Uplatnění vysokoškolských znalostí a kvalifikace v ekonomickém růstu je spojeno také se strukturou a **profilem** těchto **znalostí**. V této souvislosti byly na konferenci diskutovány dva problémy. První problém se týkal současného trendu v poklesu podílu absolventů přírodovědných a technických oborů, jenž je doprovázen růstem podílu absolventů společenskovedních a humanitních oborů. Druhý se pak týkal poptávky po kvalifikované pracovní síle, která je významně ovlivňována tahem přímých zahraničních investic. Byla jednak vyslovována obava, že typ techniky, jenž je spojen s těmito investicemi, nestimuluje růst sofistikované kvalifikace a náročné vzdělanosti. Na druhé straně bylo uváděno, že existuje nedostatek kvalifikovaných sil jak v zahraničních firmách, tak v technicky vyspělých domácích firmách. Nebyla však dostatečně interpretována souvislost těchto dvou oprávněných tvrzení. K tomuto tématu se ještě vrátím v závěru.

Třetí tematický okruh byl orientován na problémy, které souvisejí s **transferem výsledků výzkumu a vývoje do podnikové sféry** a na situaci inovujících firem v ČR. Toto téma již bezprostředně souvisí s koncepčními představami o ekonomice, která je založena na využívání znalostí. I v této části programu byly předneseny jak konkrétní zkušenosti některých podpůrných či zprostředkujících agentur, tak koncepční úvahy o významu **inovací pro ekonomický růst**. Z diskuse vyplynuly některé zajímavé poznatky. Kromě některých již dobře analyzovaných problémů, které omezují růst inovujících firem i možnosti jejich spolupráce s vysokými školami a výzkumnými ústavy, bylo upozorňováno na nedostatečné rozšíření známých forem podpory inovací i představ o inovačních aktivitách. Někteří diskutující upozorňovali, že v této oblasti existuje rozmanitost představ o povaze inovací a nejasnost v jejich pojmovém vymezení. To přirozeně brání jak produktivní komunikaci mezi rozmanitým souborem aktérů, kteří ovlivňují inovační aktivity firem, tak uplatňování strategických regulativních záměrů, které by měla prosazovat inovační politika.

Uvedená charakteristika přednesených příspěvků i diskutovaných problémů ukazuje, že šlo o setkání k aktuálním ekonomickým problémům, jejichž význam je zdůrazňován a interpretován novějšími economic-

kými koncepcemi, včetně koncepce znalostní ekonomiky. Je také pochopitelné, že v průběhu diskuse byly problémy spíše formulovány než řešeny. Koncepce znalostní ekonomiky představuje dosti radikální řez do současně převládající ekonomických koncepcí, což vyvolává potřebu spíše konfrontace mezi existujícími koncepcemi než dokazování jejich empirické či praktické relevance. Z tohoto důvodu nepovažují určitou šíři diskutovaných témat za nedostatek této konference. Nicméně určitý nedostatek se přece jen projevil a ten bych spojoval s pojmovou nevyjasněností. Bez shodně chápaných pojmů nelze vést produktivní diskusi. Na závěr tohoto komentáře uvedu několik takových podnětů, které se zdají důležité pro vedení diskuse o tom, zda vzniká nový typ ekonomiky, který je hoden označení znalostní ekonomika.

První podnět se týká oborové kompetence při studiu **vztahů mezi ekonomikou a znalostmi**, přesněji řečeno na jedné straně mezi institucemi, které koordinují ekonomické činnosti tím, že je hodnotí pomocí tržních forem a ekonomické výkonnosti, a na straně druhé akademickými institucemi, které koordinují výzkumné činnosti tím, že je hodnotí podle poznávací výkonnosti a příspěvku k růstu vědeckého vědění. Při studiu těchto institucí je nutno brát v úvahu, že jsou studovány různými obory a jejich porozumění je podmíněno mezioborovým přístupem. Jak tržní, tak akademické instituce fungují ve specifickém prostředí a uplatňují specifické prostředky. Rozdílnost lze vyjádřit následovně: tržní prostředí funguje pomocí peněžního hodnocení komodit (produktů), které jsou směňovány, protože jsou oceněny jako shodně hodnotné; akademické prostředí funguje pomocí kodifikace, převádění poznatků do kódů podle jejich prokázané validity a všeobecné podpory ve specificky orientované odborné komunitě. Zatímco v prvním případě jsou produkty výsledkem produkce, jsou znalosti výsledkem komunikace. V obou případech jde o individuální aktivitu a soutěživost, avšak každá instituce je reguluje jinak. Pro akademické instituce je důležitá komunikace, které není možná bez kolegiality, což např. zřetelně dokumentuje vztah učitele a studenta v akademických institucích. Potřeba komunikace není ovšem omezena jen na vědeckou komunitu. Právě v případě inovací je důležitá cirkulace znalostí mezi akademickými a podnikatelskými aktéry. Při této komunikaci dochází k využívání a uplatňování kódů znalostí praktickými aktéry, včetně podnikatelských aktérů. Současně pak působí i proces komodifikace znalostí – mnohé znalosti lze převádět na komodity a koordinovat jejich tvorbu pomocí tržních forem. Rozpoznání hranice pro uplatnění znalostních kódů v ne-akademických institucích a komodifikace v netržních formách institucionalizace představuje důležitý problém pro diskusi o vztahu mezi znalostní ekonomikou a znalostní společností. Tento rozdíl není v diskusích reflektován. Poznatky vedené ekonomickým diskurzem se často uplatňují při studiu jiných institucí a sociálních prostředí.

Další podnět se týká pojmu znalosti, jenž má charakterizovat nový typ ekonomiky. V domácím ekonomickém výzkumu není dostatečně sledován vývoj neoschumpeterovské linie ekonomických studií, který je orientován na zkoumání ekonomických souvislostí inovací. Obdobně zde nemá příznivou půdu kritická reflexe možností vědy v rozvoji moderních společností, které probíhá v západních zemích již několik desetiletí. Oba proudy totiž ukazují, že inovace i sociální změna se opírají o mnohem širší zdroje vědění než

jsou vědecké znalosti. Z tohoto důvodu se uplatňují pojmy **ekonomika založená na vědění** (knowledge based economy), či společnost vědění (knowledge based society). Tím se chce říci, že jde o uplatnění různých forem vědění, včetně vědeckého vědění. Pojem znalosti je spojen s pojmem poznávání a je spíše vyhrazen pro vědecké vědění, což nejen zužuje tento pojem, ale mění i jeho všeobecné pojetí. Toto označení souvisí s dalším podnětem, na který chci upozornit.

S pomocí evolučního přístupu ke studiu inovací se došlo k poznání radikální změny v pojetí inovací, která je označována jako přechod od lineárního modelu (zdůrazňující klíčovou úlohu výzkumu v růstu inovací) k **modelu interaktivnímu**, jenž chápe inovace v kontextu souborného vlivu různých poznávacích a motivačních zdrojů, které vytvářejí členitou infrastrukturu a která může v různých variacích podporovat inovace. Stejná zkušenost byla získána při sociálněvědním studiu moderních společností – jejich proměny nezávisí jen na industriálních zdrojích. Jde o souhrn různých institucí a zdrojů. V domácích diskusích – a bylo to patrné také na této konferenci – se stále pracuje s lineárním modelem. Hlavní pozornost se věnuje výzkumu a výzkumné politice a ostatní zdroje inovací jsou přehlíženy. Ty však v kontextu menších ekonomik a středních a malých firem sehrávají klíčovou úlohu. Na tyto zdroje již zřetelně upozorňuje metodika mezinárodních srovnávacích výzkumů inovací (tzv. Oslo manuál). Poznatky těchto výzkumů také umožňují lépe porozumět rozsahu a struktuře zdrojů vědění, které jsou uplatňovány v různých typech inovací.

Poslední podnět, který chci zmínit, se týká již výše uvedené diskuse o povaze vzdělávacích systémů a jejich úloze v ekonomice založené na vědění. Obdobně jako je tomu ve vztazích mezi ekonomikou a akademickými institucemi, kdy vzájemná interakce mezi nimi vede nejen k růstu jejich výkonnosti, ale také k změnám v jejich uspořádání (podle zdrojů, způsobů regulace, normativních principů apod.), dochází k obdobným důsledkům při růstu vazeb mezi ekonomikou a vzdělávacími institucemi. Obecným a klíčovým důsledkem růstu vlivu různých forem vědění v praktickém jednání a podnikání je rozšíření možnosti jednání i podnikání, zostření konkurenčního prostředí a růst složitosti i nejistot tohoto prostředí. Na tyto okolnosti musí reagovat vzdělávací instituce – jednak musí nabízet širší přístup k vysokoškolskému vzdělání, což umožňuje lépe se vypořádat s proměnlivostí a nejistotami trhů práce, a dále pak uzpůsobovat vzdělání těmto novým okolnostem. V industriálním kontextu bylo vzdělání chápáno jako funkce ekonomiky a sociálního uspořádání – nabytí vzdělání umožňovalo zaujmout pozici v zaměstnání a získat určité sociální postavení a reputaci. V současných společnostech se prosazuje spíše obrácená souvislost: uplatňované vzdělání v růstu ekonomiky a v provozu ostatních institucí vyžaduje další růst vzdělání. Vzdělávací instituce nemohou tedy poskytovat funkční vzdělanost, ale spíše učit člověka, **jak se vzdělat**. Schopnost učit se se tak stává svébytnou hodnotou. V dnešní situaci nejde tedy jen o to, zda máme dostatek absolventů té či oné funkčně založené profesní orientace, ale zda vzdělávací instituce jsou sto poskytnout vzdělání nejen jako funkci nějakého vnějšího prostředí, ale jako prostředek růstu vzdělávacích dovedností konkrétních lidí.